

Krzysztof Kwapis

Katedra Psychologii Osobowości

Instytut Psychologii KUL

SAMOOBSERWACJA KONTROLUJĄCA WEDŁUG MARKA SNYDERA A ZŁOŻONOŚĆ SYSTEMU JA

1. Wprowadzenie

Obserwując zachowania niektórych osób spostrzegamy, że zachowują się inaczej w różnych sytuacjach. Spotkamy zarówno osoby, które jak kameleon potrafią znakomicie dopasować się do okoliczności, jak i osoby o stałym zachowaniu, aż do nie adaptacyjnej sztywności. Wynika z tego, że różnimy się pod względem stałości zachowania, inaczej mówiąc, liczbą posiadanych wzorców zachowania. Celem artykułu jest przedstawienie związków, jakie zachodzą między samoobserwacją kontrolującą, w ujęciu Marka Snydera (1974), a złożonością systemu Ja. Punktem wyjścia koncepcji Snydera (1974) jest założenie, że ludzie różnią się kierowaniem swoim zachowaniem i wyczuleniem na jego sytuacyjną adekwatność. Osoby posiadające zdolność do dokładnego obserwowania swoich działań oraz umiejętnego ich dostosowania do sytuacji, to osoby o wysokiej samoobserwacji kontrolującej (*high self-monitoring individuals*). Zachowanie innych jest dla nich wskazówką w prezentacji siebie i kierowania zachowaniem. Natomiast osoby o niskiej samoobserwacji kontrolującej (*low self-monitoring individuals*) w mniejszym stopniu koncentrują się na ocenie adekwatności zachowania do sytuacji i kierują się raczej tym, co myślą i czują, niż wskazówkami z otoczenia (Snyder 1974).

Zdolność kierowania zachowaniem związana jest z treściowym zróżnicowaniem koncepcji siebie. Można je przedstawić na wymiarze od pojmowania siebie jako kogoś umiającego znaleźć się w każdej sytuacji, do pojmowania siebie jako osoby niezmiennej, która pozostaje zawsze sobą, wierna własnym uczuciom, motywom, potrzebom. Osoby o silnej i słabej samokontroli

obserwacyjnej, mają treściowo zróżnicowaną ogólną koncepcję własnej osoby. Różnią się pod względem posiadanej koncepcji siebie jako osoby pragmatycznej vs osoby pryncypialnej (Wojciszke 1983; Gangestad, Snyder 2000).

Samowiedza osoby o pragmatycznej koncepcji siebie (zwana dalej pragmatykiem) zawiera przekonania, że jest osobą umiejącą odnaleźć się w różnych sytuacjach i odpowiednio do sytuacji zaprezentować. Nie znaczy to, że jej ekspresja zależy od wydarzenia, w którym bierze udział. Osoba sama konstruuje własne zachowanie, ale z uwzględnieniem wskazówek zewnętrznych takich jak np. zachowanie innych osób.

Samowiedza osoby o pryncypialnej koncepcji (zwanej dalej pryncypialistą) zawiera przekonania, że jest osobą niezmienną, pozostającą sobą, niezależnie od zmieniających się partnerów interakcji i sytuacji (Wojciszke 1983). Zachowuję się zgodnie z tym, co myśli i czuje. Pryncypialista nie jest osobą, która poddaje się kontroli czynników dyspozycyjnych, ale wykorzystuje je jako wskazówki w kierowaniu zachowaniem.

Różnicę w zachowaniu pragmatyków i pryncypialistów wyjaśnia Snyder (1979) hipotezą, że uczestnicząc w sytuacji społecznej posługują się odmiennymi scenariuszami tej sytuacji. Scenariusze są poznawczymi reprezentacjami sekwencji działań, jakie człowiek może podjąć w określonych sytuacjach. „Scenariusz poznawczy jest więc wyobrażeniem działania poprzedzającym własne zachowanie” (Wojciszke 1983, s. 75). Scenariusze działania zależą od posiadanej koncepcji własnej osoby, są jej konsekwencją i przedłużeniem. Mechanizm ten pozwala na przełożenie przekonań o własnej osobie na język obserwowalnych zachowań jednostki.

Można przypuszczać, że osoby o wysokiej samoobserwacji tworzą różne koncepcje siebie, związane z sytuacjami, które mogą mieć odzwierciedlenie w strukturze systemu Ja. Z kolei osoby o niskiej samoobserwacji kontrolującej, nie dostosowują się do sytuacji, zachowują się zgodnie ze stanami wewnętrznymi i nie tworzą szczegółowych koncepcji siebie. Można zadać pytanie: Czy poziom samoobserwacji kontrolującej ma związek ze strukturalną złożonością systemu Ja? Czy zmienność koncepcji siebie w zależności od sytuacji ma odzwierciedlenie w strukturach systemu poznawczego? Aby zrozumieć postawione wyżej pytania należy przedstawić poznawcze koncepcje systemu Ja.

Współcześnie część badaczy uważa, że Ja jest systemem składającym się z elementów – struktur psychicznych Ja – wzajemnie zależnych, między którymi zachodzą dynamiczne relacje (Higgins – za: Bąk 2002, s. 40-44; por. Oleś 2003). Struktury Ja, będące składowymi systemu, zawierają całość doświadczenia i informacje dotyczące osoby, nagromadzone w ciągu życia. Na ich podstawie osoba generuje wyobrażenia, przekonania, wiedzę na swój temat, tworzy koncepcje siebie. Treść zawarta w strukturach Ja to samowiedza

(koncepcja siebie), czyli przekonania o posiadanych atrybutach, zakodowanych w pamięci epizodycznej i semantycznej.

Wieloaspektowość Ja dotyczy zbioru odrębnych struktur psychicznych, odnoszących się do różnych aspektów własnej osoby. Obserwacja zachowania ludzi dostarcza dowodów na to, że czujemy, myślimy i zachowujemy się różnie w różnych okolicznościach, pokazujemy różne oblicza w innych sytuacjach.

Hazel Markus (1977) stwierdziła, że ludzie tak samo jak tworzą konstrukty poznawcze dotyczące rzeczywistości, pozwalające porządkować zjawiska i generować przewidywania, tak też tworzą konstrukty poznawcze dotyczące siebie, o takich samych funkcjach. Struktury te nazwała schematami Ja. Są one uogólnieniami człowieka na własny temat, powstałymi na podstawie przeszłych doświadczeń. Porządkują one informacje, odnoszące się do siebie samego i własnych kontaktów społecznych oraz kierują przetwarzaniem tych informacji (Pervin 2002). Konstrukty dotyczące Ja powstają na bazie zdarzeń i sytuacji angażujących osobę oraz z powtarzających się zachowań i ich ocen, dokonywanych przez podmiot i przez innych. Osoby kumulują powtarzające się doświadczenia w pewne typy, dzięki czemu ich schematy stają się coraz mocniejsze i silniej opierają się sprzecznym informacjom, jednak nigdy nie stają się całkowicie niezmiennie (Markus 1977).

Markus zaproponowała podział schematów Ja na Ja robocze i Ja możliwe. Ja robocze jest to szczegółowa koncepcja siebie aktywowana w związku z określoną sytuacją. Inaczej mówiąc, poznawcza interpretacja siebie w tej sytuacji (Markus, Wolf – za: Oleś 2003, s. 241). Ja robocze przydatne jest do adaptacji i opanowania sytuacji. Natomiast Ja możliwe to wyobrażona koncepcja siebie w przyszłości. Dotyczy najczęściej sytuacji, która ma nadejść.

Współcześni badacze, zajmując się problematyką Ja, zwrócili uwagę na ważne właściwości struktury i treści systemu Ja. Odkrycie i zbadanie tych właściwości umożliwiło bliższe przyjrzenie się, jaki mają wpływ na funkcjonowanie człowieka i głębsze poznanie natury Ja.

Jedną z ważniejszych właściwości struktury Ja, która nawiązuje do postulowanego przez Jamesa (2002) pluralizmu Ja, jest złożoność (*self-complexity*). Termin ten został użyty przez Linville (1985) i definiuje on złożoność Ja jako funkcje liczby aspektów własnej osoby, które użyte są do poznawczego zorganizowania wiedzy o sobie i stopnia powiązania tych aspektów. Aspektom tym odpowiadają odrębne struktury psychiczne. Linville twierdzi, że jednostki mające złożoną strukturę Ja używają więcej aspektów siebie w samoopisach i aspekty te nie nachodzą na siebie albo jedynie w małym stopniu. Złożoność pełni pozytywną funkcję w tym sensie, że zmniejsza oddziaływanie negatywnych zdarzeń. Wysoki stopień złożoności Ja buforuje negatywne następstwa stresu, poprzez nie dopuszczanie do „rozlewania się”

jego szkodliwych skutków z jednego aspektu Ja na inne (hipoteza buforowania stresu).

Z badań dotyczących umiejętności kierowania zachowaniem najważniejsze w perspektywie hipotez przyjmowanych w pracy wydają się m.in. badania prowadzone przez Snydera i Monsona (za: Wojciszke 1983, s. 79-80). Okazało się, że zachowanie pragmatyków charakteryzuje się większą zmiennością międzysytuacyjną niż zachowanie pryncypialistów. Badania pokazują również, że osoby o silnej kontroli obserwacyjnej wykazują więcej inicjatywy w kontaktach z nowymi osobami i podejmują więcej zabiegów ułatwiających przebieg interakcji społecznej np. przebiegu rozmowy (Ickes, Barnes – za: Wojciszke 1983, s. 77).

Traktując zmienność Ja – w terminach koncepcji Snydera – jako wyższe natężenie obserwacyjnej samokontroli, pokazano, że osoby o wysokim jej natężeniu, czyli osoby umiejące dobrze kierować swoim zachowaniem, są bardziej atrakcyjne społecznie (Czarnota-Bojarska 2002). Potrafią też lepiej udawać emocje i są oceniane jako bardziej przyjazne i otwarte, mniej lękliwe, bardziej zorientowane, co jest społecznie pożądane w różnych sytuacjach. Osoby o wysokiej samoobserwacji kontrolującej lepiej wyrażają i komunikują emocje oraz trafniej odgadują stany emocjonalne innych (Wojciszke 2002). Osoby te charakteryzują się większą zmiennością zachowań, pod wpływem sytuacji. Mają różne szczegółowe koncepcje siebie, które są konsekwencją ogólnej, pragmatycznej koncepcji siebie. Jednak wyniki badań pokazują, że ta treściowa zmienność Ja nie ma związku ze złożonością strukturalną (Czarnota-Bojarska 2002).

Donahue i in. (1993) w badaniach nad zjawiskiem zróżnicowania koncepcji siebie wykazali, że duży poziom zróżnicowania łączy się z gorszym funkcjonowaniem oraz słabszym przystosowaniem społecznym, przejawiającym się przez odrzucanie norm społecznych i niskim poziomem uspołecznienia. Inne badania (Block – za: Donahue i in. 1993, s. 835) pokazały, że bardzo wysokie zróżnicowanie koncepcji siebie ma związek z większym neurotyzmem, czego nie zaobserwowano u osób o niskim zróżnicowaniu koncepcji siebie. Wyniki te sugerują, że związek z neurotyzmem jest linearny, a nie krzywoliniowy, jak przypuszczano wcześniej.

2. Projekt badań

Koncepcja Snydera i poznawcze teorie dotyczące sytemu Ja prowokują do postawienia pytania o związek między samoobserwacją kontrolującą a złożonością sytemu Ja. Problem badań można streścić w pytaniu: Czy poziom samoobserwacji kontrolującej ma związek ze złożonością sytemu Ja?

Odpowiedź na to pytanie może dostarczyć informacji o tym, czy sytuacyjna zmienność zachowania ma odzwierciedlenie w strukturach poznawczych systemu Ja. Celem badań było zweryfikowanie hipotezy, dotyczącej związku między samoobserwacją jako umiejętnością służącą do zmieniania własnego zachowania w zależności od sytuacji, a liczbą aspektów siebie, które odzwierciedlają złożoność struktury systemu Ja. Hipoteza przewiduje, że osoby o zwiększonej samoobserwacji mają bardziej złożony system Ja niż osoby o małym stopniu samoobserwacji.

Osoba obserwując i kontrolując zachowanie w celu dostosowania go do bieżących wydarzeń, ról, osób, tworzy różne reprezentacje siebie w określonej sytuacji. Inaczej mówiąc, tworzy odmienne koncepcje siebie, związane z określonymi sytuacjami, które mogą mieć odzwierciedlenie w strukturze systemu Ja. Długotrwałe uczestniczenie w sytuacjach może sprzyjać tworzeniu odrębnych struktur Ja. Struktury zawierałyby doświadczenie odnoszące się do Ja, zdobyte w tych zdarzeniach i byłyby osobnymi koncepcjami siebie związanymi np. z rolą społeczną.

Hipotezę uzasadnić można na bazie teorii odwołując się do postulatu scenariusza własnego działania w sytuacji (konceptcja Syndera). Osoby o pragmatycznej koncepcji siebie posiadają, wiele odmiennych reprezentacji własnej osoby, aktualizowanych w związku z określonymi sytuacjami. Pragmatyk byłby jak aktor grający różne role według scenariusza działania, który sam „napisał”. Pryncypialista natomiast byłby człowiekiem posiadającym pozaskryptową reprezentację własnej osoby, niezwiązaną ze scenariuszami sytuacyjnymi, ponieważ nie konstruuje on odmiennych reprezentacji siebie.

Ponadto zadano dodatkowo dwa pytania: czy zachodzą związki między samoobserwacją kontrolującą a liczbą przymiotników użytych do samopisu? Czy zachodzą związki między poziomem samoobserwacji kontrolującej a rodzajem dominujących przymiotników (rodzajem dominującej samowiedzy).

Zmienną niezależną jest samoobserwacja kontrolująca, czyli zdolność obserwowania i kontrolowania zachowania w celu zaprezentowania siebie zgodnie ze wskazówkami otoczenia. Kierowanie i uzgodnienie zachowania z sytuacją wymaga nie tylko obserwowania siebie, ale także obserwowania innych, ponieważ są oni źródłem informacji. Do badania samoobserwacji kontrolującej posłużono się specjalnie skonstruowanym, do pomiaru tej cechy *Kwestionariuszem Samoobserwacji Kontrolującej* (Czarnota-Bojarska 1997). Jest on adaptacją skali zbudowanej przez amerykańskich badaczy (Synder, Gangestad 1986), która powstała pod wpływem krytyki (Briggs, Cheek 1988) pierwszej wersji skali zaproponowanej przez Marka Snydera (1974).

Najważniejszą zmienną zależną mierzoną w badaniu jest złożoność systemu Ja. System Ja to dynamiczny konstrukt, składający się z elementów – struktur psychicznych Ja – wzajemnie zależnych, między którymi zachodzą

dynamiczne relacje. Struktury poznawcze Ja stanowią zorganizowaną strukturę samowiedzy. Natomiast złożoność definiuje się jako liczbę aspektów własnej osoby, które użyte są do poznawczego zorganizowania wiedzy. Zakłada się, że aspektom tym odpowiadają odrębne struktury psychiczne. Jednostki mające złożoną strukturę Ja używają więcej aspektów siebie w swoich samoopisach (Linville 1985).

Do mierzenia złożoności struktury Ja zastosowano metodę zbudowaną na bazie przymiotników zaczerpniętych z listy *ACL* (lista H. B. Gougha i A. B. Heilbruna). Użyto 60 przymiotników. W ich wyborze wzięło udział 12 sędziów kompetentnych. Każdy z sędziów miał za zadanie wybrać z listy po 25 przymiotników pozytywnych, 25 negatywnych i 10 neutralnych.

W pierwszym etapie do listy przymiotników weszło 27 pozytywnych, 24 negatywnych i 14 neutralnych przymiotników. Kryterium, jakim się posłużono przy wyborze przymiotników negatywnych i pozytywnych, był wybór danego przymiotnika przez co najmniej pięciu sędziów, a o wyborze przymiotnika neutralnego zdecydowało dwóch sędziów. W drugim etapie pod uwagę wzięto procentowy wykaz częstości wybierania przymiotników w populacji polskiej. Kryterium ustanowiono na wysokości 10%.

Zgodnie z powyższą zasadą z wybranych przez sędziów przymiotników negatywnych odrzucono siedem tj.: okrutny, tępy, ordynarny, bez serca, przykry, sztywny, nieinteligentny. Zastąpiły je przymiotniki wybrane przez co najmniej 4 sędziów kompetentnych i wybierane w badaniach polskich przez 10% badanych. W taki sposób do listy włączono przymiotniki: podstępny, niecierpliwy, nieporadny, słaby i pesymistyczny.

Decyzją sędziów z listy wyeliminowano 2 przymiotniki pozytywne: serdeczny i czuły w przypadku przymiotników neutralnych wyeliminowano 2 przymiotniki: wyróżniający się i cichy, które uznano za synonimy przymiotników: oryginalny i spokojny, a także z listy usunięto przymiotnik dziwny. Ostateczna wersja do badania liczy 60 przymiotników, 25 negatywnych i 25 pozytywnych oraz 10 neutralnych.

Pozostałe wskaźniki zmiennej zależnej mierzone w badaniu to:

- liczba przymiotników użytych do samoopisu, gdzie przymiotniki traktuje się jako cechy, elementy wiedzy o sobie;
- procent przymiotników pozytywnych użytych do samoopisu oraz procent negatywnych.

Protokół użyty w badaniu złożoności systemu Ja składał się z trzech części, umieszczonych na jednej stronie A4. Pierwsza część służyła do spisania pogrupowanych przymiotników tak, jak je ułożył badany. Każdej grupie odnoszącej się do aspektu Ja nadawana była etykieta. Druga część protokołu służyła do oceny spójności, trzecia – do oceny aspektów pod względem podobieństwa. Przeprowadzane badania nad spójnością i podobieństwem koncepcji nie są prezentowane w tym artykule. Procedura badania była następująca. Z

podanych na karteczkach 60 przymiotników badany wybierał te, które odnoszą się do niego, następnie z wybranych przymiotników układał grupy, które odzwierciedlają różne aspekty tego, jaki jest. W dalszej kolejności badany nazywał każdy z aspektów (nadawał mu etykietę), podając opis lub określając jednym słowem lub zdaniem. Kwestionariusz Samoobserwacji Kontrolującej osoba wypełniała po badaniach. W nielicznych przypadkach kwestionariusz podano przed badaniem zakładając, że treść twierdzeń dotyczy zachowań na tyle zróżnicowanych, że badany nie mógłby domyśleć się czego badanie dotyczy.

W badaniach uczestniczyło 65 osób w tym 33 kobiety i 32 mężczyzn. Byli to studenci z różnych kierunków studiów w wieku od 18 do 26 lat.

3. Wyniki badań

Analiza danych wykazała, że w zakresie samoobserwacji kontrolującej są istotne różnice ($p < 0,05$) między kobietami i mężczyznami (tab. 1). Dlatego zdecydowano sprawdzić wpływ płci na uzyskane wyniki w zmiennych zależnych.

Tab.1. Wyniki testu t równości średnich przedstawiające istotne różnice w KSK pomiędzy grupą kobiet a grupą mężczyzn

KSK	Kobiety		Mężczyźni		Wyniki testu t
	M	SD	M	SD	
Wynik ogólny	8,1	2,54	9,81	3,11	-2,06*
Podskala Odgrywanie ról	3,5	2,13	4,68	2,36	-1,96*
Podskala Niepewności	2,06	1,15	2,5	1,03	-1,53*

* $p < 0,05$

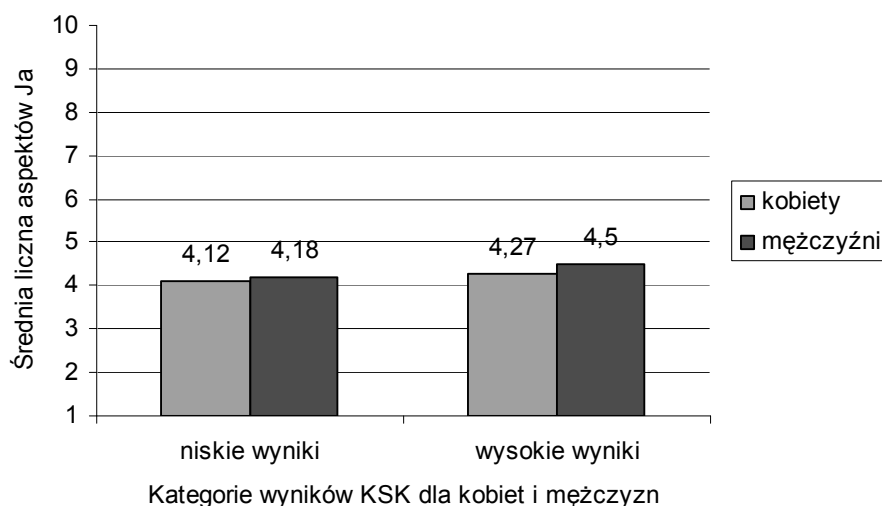
Zastosowano dwuczynnikową analizę wariancji, gdzie czynnikami wpływającymi na zmienność zmiennej zależnej były: poziom nasilenia obserwacyjnej samokontroli i płeć. Zwykle stosując analizę wariancji, dzieli się próbę na co najmniej trzy grupy, ze względu na wartości zmiennej niezależnej. W przeprowadzonych obliczeniach zrezygnowano z podziału na trzy grupy z uwagi na różnice między kobietami i mężczyznami. Uwzględnienie tych różnic i dalszy podział – oddzielnie grupy mężczyzn i grupy kobiet – na trzy podgrupy ze względu na wyniki w samoobserwacji kontrolującej, skutkowałyby zbyt małą liczebnością grup. Nie ma też podstaw, aby zakładać zależność krzywoliniową między zmiennymi. Zatem podzielono próbę według dwóch

dwuwartościowych czynników: płeć i niskie vs wysokie wyniki w samoobserwacji kontrolującej. Usunięto 8 wyników średnich. Próba, dla której przeprowadzono dalsze obliczenia, liczy 57 osób.

Tab.2. Średnie i odchylenia standardowe w KSK dla niskich i wysokich wyników w grupie kobiet i mężczyzn

Wyniki w KSK	Płeć	<i>M</i>	<i>SD</i>
Wysokie	Kobiety <i>N</i> = 11	12	1,26
	Mężczyźni <i>N</i> = 18	11,95	1,84
Niskie	Kobiety <i>N</i> = 17	5,5	2,35
	Mężczyźni <i>N</i> = 11	6,5	1,67

Otrzymane wyniki pozwalają stwierdzić, że czynnik samoobserwacja kontrolująca (2 poziomy: wysoki vs niski) jest nieistotny dla złożoności systemu Ja, podobnie jak czynnik płci. Znaczący to, że nie ma istotnej zależności między samoobserwacją kontrolującą i płcią a złożonością systemu Ja (wykres 1; tab. 3). Zatem nie potwierdzono hipotezy badawczej.

Wykres 1. Samoobserwacja kontrolująca a liczba aspektów Ja

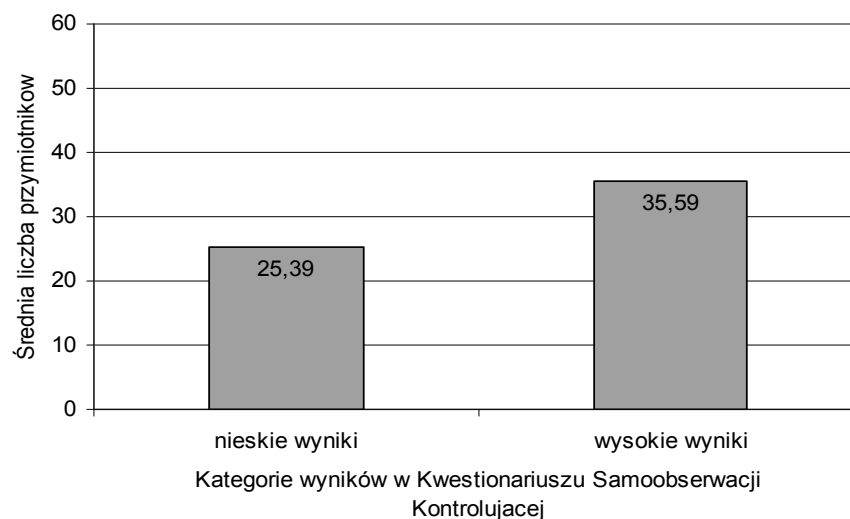
Natomiast wyniki pokazują, że ogólna liczba i procent negatywnych przymiotników są różne w zależności od poziomu samoobserwacji kontrolującej (tab. 3). Okazało się też, że efekt interakcji czynnika samoobserwacji kontrolującej i płci jest nieistotny dla wszystkich wskaźników zmiennej zależnej.

Tab. 3. Średnie, odchylenia standardowe dla zmiennych zależnych w grupach o niskich i wysokich wynikach w KSK oraz poziomy różnic między tymi grupami uzyskane dwuczynnikową analizą wariancji w zakresie zmiennych zależnych

Zmienne zależne	Wyniki w KSK	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>
Liczba aspektów Ja	Niskie	4,14	1,35	0,26
	Wysokie	4,41	1,94	
Liczba przymiotników w samopisie	Niskie	25,39	9,10	8,79**
	Wysokie	35,59	13,00	
Procent przymiotników pozytywnych	Niskie	58,75	14,61	1,91
	Wysokie	52,61	13,81	
Procent przymiotników negatywnych	Niskie	21,66	11,70	5,07*
	Wysokie	28,91	13,80	

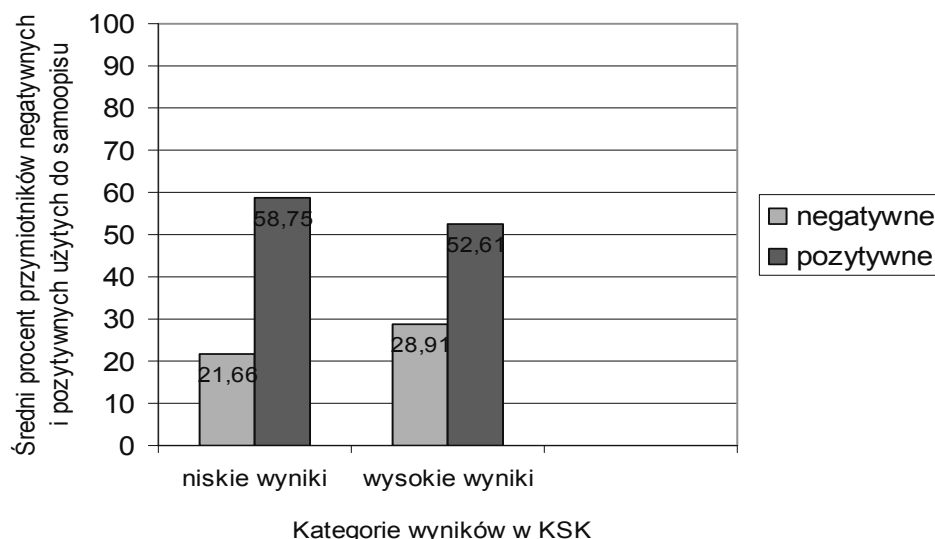
* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Uzyskano także różnice między osobami o wysokiej i niskiej samoobserwacji w liczbie przymiotników użytych do samopisu. Osoby z niską samokontrolą zachowania (tab. 3) użyły istotnie mniej przymiotników niż osoby z wysoką samokontrolą. Rezultat ten charakteryzuje całą próbę, niezależnie od płci (wykres 2).

Wykres 2. Samoobserwacja kontrolująca a liczba przymiotników użyta do przedstawienia różnych aspektów siebie w całej próbie

Ponadto wyniki ujawniły związek między samoobserwacją a rodzajem przymiotników używanych do opisu aspektów siebie. Okazało się, że osoby o niskiej samokontroli używają istotnie mniej przymiotników negatywnych, a osoby o wysokim natężeniu samoobserwacji kontrolującej przypisują sobie więcej cech negatywnych (tab. 5). Osoby o niskich i wysokich wynikach miały podobną liczbę przymiotników pozytywnych. Wynik ten, również odnosi się do kobiet i mężczyzn (wykres 3).

Wykres 3. Samoobserwacja kontrolująca a procent przymiotników negatywnych i pozytywnych użytych do samopisu

Oznacza to, że osoby o słabej samokontroli posiadają mniej negatywną wiedzę o sobie, niż osoby o silnej samoobserwacji zachowania. Dominuje u nich samowiedza pozytywna.

4. Dyskusja wyników

Otrzymane wyniki badań wskazują, że poziom samoobserwacji kontrolującej nie ma związku ze złożonością systemu Ja oraz, że hipoteza nie potwierdziła się.

Rezultat ten może wynikać z tego, że sytuacyjne koncepcje Ja, tworzone przez pragmatyka, są krótkotrwałe i nie utrwalają się w strukturze Ja. Im dłuższy czas „używania” szczegółowej koncepcji siebie, z którą związany jest dany scenariusz zachowania tym bardziej prawdopodobne jest, że odzwierciedli się ona w strukturach Ja. Uzyskany wynik zgadza się z badaniami Czarnoty-Bojarskiej (2002), w których autorka wykazała, że treściowe zróżnicowanie Ja nie ma związku ze zmiennością czy złożonością strukturalną.

Inną przyczyną, która mogła sprawić, że hipoteza nie została zweryfikowana, może być błędne założenie, że układane przez badanych aspekty Ja

odzwierciedlają struktury Ja. Możliwe jest, że aspekty Ja są również chwilowe, będące jedynie efektem refleksji prowadzonej przez osobę w trakcie wykonywania badania. Na założeniu tym, zbudowana była metoda. Dlatego warto zweryfikować raz jeszcze hipotezę, używając poprawionej metody i procedury, o czym wspomnę pod koniec artykułu.

Choć hipoteza nie została potwierdzona, przeprowadzone badania pozwoliły odpowiedzieć twierdząco na dwa dodatkowe pytania. Dlaczego osoby o niskiej samoobserwacji kontrolującej przypisują sobie mniej cech niż osoby o wysokiej samoobserwacji? Traktując cechy jako przekonania na swój temat, można powiedzieć, że ich wiedza o sobie jest mniejsza niż osób o wysokim nasileniu samoobserwacji. Próbując wyjaśnić ten fakt warto odwołać się do wyników badań wspomnianych wyżej. Badania pokazują, że zachowanie osób niskiej samokontroli jest stałe, rzadziej wykazują inicjatywę w nawiązywaniu kontaktów interpersonalnych (Wojciszke 2002, 1983), co znaczy, że mają mniejsze doświadczenie społeczne i mniej konfrontują siebie z otoczeniem. Dlatego ich wiedza o sobie jest mniejsza. Ponadto pryncypialista nie tworzy scenariuszy własnego zachowania w sytuacji, dlatego jego samoopis jest mniej bogaty w treść. Osoby o wysokiej samoobserwacji kontrolującej chcąc zaprezentować się w określony sposób muszą wiedzieć, kim są i jaki obraz siebie pokazać, dlatego im częściej kierują zachowaniem, tym lepiej znajdują w sobie różne cechy, którymi się opisują. Badania sugerują i potwierdzają intuicję, że wiemy więcej o sobie, jeśli podejmujemy różne zadania, doświadczamy różnorodnych sytuacji, szukamy nowych znajomości. Takimi cechami charakteryzują się osoby o wysokiej samoobserwacji kontrolującej, mające ogólną pragmatyczną koncepcję siebie.

Dodatkowo wyniki wskazują na to, że osoby o niskim wyniku w *KSK* używają procentowo mniej przymiotników negatywnych niż osoby o wyniku wysokim w *KSK*. Odpowiedzi na pytanie, dlaczego u osób o niskiej samoobserwacji kontrolującej (pryncypialiści) bardziej dominuje wiedza pozytywna niż u osób o wysokiej samoobserwacji, można szukać w dobroczynnym wpływie życia prowadzonego zgodnie z samym sobą. Pryncypialista jest zazwyczaj sobą, niezależnie od sytuacji, żyje zgodnie ze swoimi stanami wewnętrznymi, zasadami. Autentycznie przeżywa siebie, co wpływa na poczucie wewnętrznego zadowolenia. Ponadto w badaniach Donahuea (1993) dotyczących zróżnicowania koncepcji siebie – oznaczającego stopień, w jakim osoba spostrzega różnice w swoim zachowaniu, w podejmowanych przez siebie rolach społecznych będących komponentami Ja – okazało się, że im większe zróżnicowanie, tym większy neurotyzm. Wyniki te są poniekąd zbieżne z otrzymanymi rezultatami w prezentowanych badaniach.

Podsumowując wiemy, że osoby o niskiej samoobserwacji kontrolującej mają mniejszą samowiedzę niż osoby o wysokiej samoobserwacji. Ich opis siebie jest uboższy. Na podstawie otrzymanych informacji można by po-

myśleć, że wysoka samoobserwacja jest cechą pożądaną, ale łatwo zmienić zdanie pod wpływem kolejnego wyniku. U osób o niskiej samoobserwacji dominuje samowiedza pozytywna

Otrzymane rezultaty inspirują do zadania kilku pytań. Czy osoby dorosłe, które mają określone społeczne czy rodzinne role, otrzymałyby wyniki potwierdzające hipotezę. Można mniemać, że osoby, odgrywając już pewne role przez długi czas, nabyły trwałe wzorce zachowania, odzwierciedlające się wyraźnie w strukturach Ja. Stałe odgrywanie roli może wpływać na złożoność systemu Ja oraz na kształtowanie zarówno ogólną koncepcję siebie, jak i szczegółowe aspekty Ja.

Słabym punktem badań i prawdopodobnie przyczyną prowadzącą do braku potwierdzenia hipotezy jest metoda, użyta w badaniu złożoności struktury Ja. Składała się z 60 przymiotników, za pomocą których badani układali aspekty siebie. Autorzy zajmujący się badaniem systemu Ja (Campbell i in. 2004) twierdzą, że nie jest to dobry sposób i sugerują, aby nie dostarczać osobom badanym określonej listy przymiotników, ponieważ jak pokazują ich analizy, złożoność była istotnie zależna od procentu pozytywnych określeń na liście. Wraz ze wzrostem procentu przymiotników pozytywnych rosła wielkość złożoności. Ponadto istotne jest też to, że w podawanej liście cech może zabraknąć określeń ważnych dla sposobu myślenia badanych o sobie. W konsekwencji ważne aspekty Ja mogą się w ogóle nie pojawić. Tworzenie aspektów Ja bez listy cech jest bardziej zasadne, gdyż stanowić będzie spontaniczną miarę tego, co osoba badana uznaje za ważne (Campbell i in. 2004). Badacze sugerują także, że zamiast generowania aspektów Ja, lepiej jest prosić o utworzenie ich wokół określonych tematów. Pożyteczne byłyby miary bardziej formalne, które mierzyłyby czas układania danego aspektu. W ten sposób można dowiedzieć się, który z aspektów jest ważny i faktycznie odnosi się do struktur Ja. Można też uzupełnić procedurę badania o pytania, które uzyskałyby informacje o tym, jak długo osoba używa danego aspektu. Jest to rozwiązanie pozwalające zbliżyć się do faktycznego badania struktur poznawczych Ja, a nie do chwilowych koncepcji siebie.

BIBLIOGRAFIA

- Bąk W. (2002). E. Tory Higginsa teoria rozbieżności Ja. *Przegląd Psychologiczny*, 45, 39-55.
- Briggs S. R., Cheek J. M. (1988). On the nature of self-monitoring: Problems with assessment, problems with validity. *Journal of Personality & Social Psychology*, 54, 663-678.

- Campbell J., Assanand S., Di Paula A. (2004). Cechy strukturalne pojęcia Ja a przystosowanie. W: A. Tesser, R. Felson, J. Suls (red.), *Ja i tożsamość* (s. 70-88). Gdańsk: GWP.
- Czarnota-Bojarska J. (2002). Zmienność Ja i efektywność funkcjonowania społecznego. *Przegląd psychologiczny*, 45, 247-264.
- Czarnota-Bojarska J. (1997). Obserwacyjna samokontrola a funkcjonowanie w grupie. *Psychologia Wychowawcza*, 2, 157-167.
- Dounahue i in. (1993). The divided self: Concurrent and longitudinal effects of psychological adjustment and social roles on self-concept differentiation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 64, 834-846.
- Gangestad S., Snyder M. (2000). Self-Monitoring: Appraisal and Reappraisal. *Psychological Bulletin*, 126(4), 530-555.
- James W. (2002). *Psychologia. Kurs skrócony* (przekł. M. Zagrodzki). Warszawa: PWN.
- Linville P. W. (1985). Self-complexity and affective extremity: Don't put all of your eggs in one cognitive basket. *Social Cognition*, 3, 94-120.
- Markus H. (1977). Self-schemata and processing information about the self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35, 63-78.
- Markus H., Kunda Z. (1986). Stability and malleability of the self-concept. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 856-866.
- Oleś P. K. (2003). *Wprowadzenie do psychologii osobowości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Oleś P. K. (2004). Niespójność osobowości – wartość adaptacyjna. *Kolokwia Psychologiczne*, 12, 70-90.
- Pervin L. A. (2002). *Psychologia osobowości* (przekł. M. Orski). Gdańsk: GWP.
- Snyder M. (1974). The self-monitoring of expressive behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 30, 526-537.
- Snyder M., Gangestad S. (1986). On the nature of self-monitoring: Matters of assessment, matters of validity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(1), s. 125-139.
- Snyder M. (1979). Self-monitoring processes. W: L. Berkowitz (red.), *Advances In Experimental Social Psychology* (vol.12). New York: Academic Press.
- Wojciszke B. (2002). *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Wojciszke B. (1984). Skala pragmatyzmu – treść i charakterystyka psychometryczna. *Przegląd Psychologiczny*, 27, 725-743.
- Wojciszke B. (1983). Konsekwencje treściowego zróżnicowania struktury Ja – koncepcja Marka Snydera i jej implikacje teoretyczne. *Przegląd Psychologiczny*, 26, 71-91.